

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по журналистика и масова комуникация
Катедра „Пресжурналистика и книгоиздаване“

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Тотка Монова

за дисертационния труд на доц. д-р Андреана Ефтимова, представен
за присъждане на научната степен „доктор на науките“ по
професионално направление 3.5. Обществени комуникации и
информационни науки (журналистика)

на тема:

**Двойственият език в медиите: езикът на
политическата коректност vs езика на омразата**

I. Техническа характеристика

На вниманието ни е представен машабен, сериозен дисертационен труд в респектиращ обем от **368 страници**. Изложението е много прецизно структурирано в увод, 5 глави с общо 35 параграфа и 44 подпараграфа, изводи и заключение, интервюта с трима водещи специалисти в областта, 9 приложения, библиография. Текстът съдържа илюстрации, фигури и

таблицы, които много добре онагледяват и систематизират както теоретичните изводи, така и проучения обемен емпиричен материал.

Изложението на текста следва логиката на амбициозната творческата задача, която доц. Андреана Ефтимова си поставя. Изпълнени са всички стандартни изисквания, необходими за представянето на едно научно-теоретично изследване. При структурирането на текста на дисертацията е постигнат добър баланс между научен обзор, теоретична част, въвеждане на работни понятия и емпирично изследване и анализ на изследвания материал.

Като цяло техническото изпълнение на дисертационния труд и на автореферата със задължителните входни елементи, научнометодичен апарат, цялостно оформление на текста и дизайн е на много добро ниво.

II. Информационно осигуряване. Библиография

Доц. Ефтимова основава дисертационния си труд на редица научни изследвания от български и чужди автори. Библиографията включва общо **175 цитирани заглавия**, от които 108 на чужди езици. Библиографията включва разработки от различни области – политологически, социологически, лингвистични и социолингвистични, журналистически и др. изследвания.

Прави впечатление отличното познаване на научната литература по изследвания проблем. Проведените наблюдения, научни изследвания и анализи на емпиричния материал, както и проблемните интервюта с водещи специалисти от Полша и Чехия демонстрират едно много високо ниво на научна компетентност на автора.

III. Актуалност и значимост на разработвания проблем

Предложеният на вниманието ни дисертационен труд е **изключително актуален**. Той е иновативен, **синтезира репрезентативен** и като количество, и като качество **емпиричен материал** и представя на вниманието ни значими тези, които тепърва ще ни дават повод за осмисляне, дискусии и обсъждания. По същество дисертацията представлява **интердисциплинарно изследване**, което в по-голямата си част се основава върху ключови положения в **аксиологичната лингвистика** и журналистика. Още тук бих искала да отбележа един от безспорните приноси на дисертационния труд – в чисто методологичен план авторката е напипала безпогрешно обяснителния ключ към стилистичните явления, които изследва. Проявите на ценностна ориентация и изразяването на оценка в медийния текст са начин да се фиксират протичащите социални, икономически, политически, културни процеси. Както пише Андреана Ефтимова, „проблемът за ценностите винаги придобива особено социално и нравствено значение в преломни моменти от общественото развитие, когато предишните традиции и ценности губят своята значимост и актуалност. Българското общество е в преходен социално-исторически период, в който силно се откроява ценностната криза – доминиране на технокрацията и на прагматично-потребителското светоусещане, отчуждение, загуба на културната памет, криза на националното самосъзнание и др. Тази картина създава усещането за отстъпване на традиционните ценности пред нови ценности, антиценности, псевдоценности, имитация и инфлация на ценностите. Всичко това се отразява в езика на медийния дискурс, чрез който се обективират обществено значими ценностни смисли“ (част 1).

IV. Аналитична характеристика на съдържанието.

Съсредоточаването на изследователския интерес върху аксиосферата на толерантността е обяснимо с избора на **обект на изследването** (езикът на политическата коректност и на омразата, осъществени чрез евфемизацията и дисфемизацията на медийната реч) и с актуалните обществени сътресения, които поставят в центъра на обществено-политическия дискурс опозицията *свои-чужди*. Този фокус актуализира номинации, изразяващи оценки и ценности по скалата толерантност-нетолерантност.

Доц. Ефтимова изследва „стилистичните и прагматичните характеристики на евфемизмите и дисфемизмите в медийната реч като част от процесите (1) на евфемизация и табуизация и (2) на дисфемизация и детабуизация, които се превръщат в основен езиков механизъм за реализирането на езика на политическата коректност и речта на омразата“ (Автореферат, с. 4-5). Това е едно от малкото изследвания, **според мен първото до момента**, които така задълбочено се занимават с един сложен прагматичен и стилистичен феномен, какъвто са евфемизмите и дисфемизмите. В опита си да осмисли този феномен изследователката достига до изненадващи изводи за един тип езикови употреби, които са резултат от вторична номинация, приплъзват се по стилистичната скала и ту се определят като евфемизми, ту като дисфемизми в зависимост от контекста.

Категорично, според мен, **е доказано** твърдението, че евфемизмите/дисфемизмите **са надредно понятие** по отношение на стилистичните фигури, доколкото често самите те се реализират чрез стилистични фигури – метафора, метонимия, сравнение, литота и др. Затова тяхната природа и етикетирането им са още по-зависими от речевия и екстралингвистичния контекст. Само при отчитането на всички фактори, влияещи върху общуването, могат да се направят изводи за конотативния статус на езиковите употреби.

Значим приносен момент в дисертационния труд е и изследването на езика на политическата коректност и езика на омразата от лингвистична и социолингвистична гледна точка. Повечето изследвания до момента разглеждат тези проблеми на медийната реч от философска, съдържателна, идеологическа гледна точка. Социолингвистичният поглед към речевите реализации на тези феномени обаче води до няколко съществени според мен извода: (1) че са част от процесите на евфемизация и дисфемизация на медийната реч; (2) че „са контролирани и идеологически мотивирани речеви практики с рецидивиращ характер“ (Автореферат, с. 19), изведени дори до езикова политика; (3) че се проявяват само в речта, а не в езика; (4) че се реализират само в публичната сфера и само по отношение на социални групи или колективната принадлежност на личността. Разбира се, това са само част от изключително важните обобщения, до които достига доц. Ефтимова вследствие на подробния и критичен преглед на писаното по тези въпроси. Любопитна е и съпоставката на терминологичните и детерминологизираните значения на термините „език на политическата коректност“ и „език на омразата“ в медиите. Анализът им доказва интуитивно поддържаното обществено подозрение за неприложимостта и непреводимостта на тези понятия в анализа на речевото поведение в българската културна среда.

Частта за **езиковото табу** предоставя разсъждения за видовете табу. Към разколебаните нагласи на българската аудитория към табуирани номинации в медиите насочва **пилотен експеримент**, адаптиран вариант на метода на семантичния диференциал на Ч. Осгуд. Изключително провокативен е резултатът за разколебани обществени оценки и употреби на номинации в медиите като *негър, стар, циганин, инвалид* и др.

Анализът на евфемизмите и дисфемизмите в текстове от печатни медии е съществената част от изследването. В семантичната група „професии и институции“ е разгледано противоречието между евфемистичния характер на маскулинните форми за обозначаване на лица по професия, занятие, статус

и обявяването им за политически некоректни и обратното – дисфемистичния характер на феминативите, обявени за политически коректни в редица славянски култури и медиите. В българските медии изискванията на политическата коректност при имената на лица по професия не се спазват заради силната стилистична маркираност на феминативите. Лексикалната субституция на наименованията на професии по различни причини се редува с по-непрестижни номинации с цел изразяване на иронични, омаловажаващи оценки. В семантичните групи за болести и физически нарушения, както и за смъртта се обсъжда съществуването за медиите и техните етични кодекси проблем за публичното оповестяване на болестта и дискриминацията на социални групи чрез този акт. Примерите от медиите показват неспазването на етичните правила и изискванията на политическата коректност като част от една трайно прокарана речева стратегия на таблоидните формати.

Семантичната група от номинации за полова принадлежност и семейни и сексуални отношения поставя въпросите за необходимостта от разграничение на понятията „андроцентризъм в/на езика“ и „сексизъм“. А. Ефтимова успешно е разяснила, че за прояви на сексизъм може да се говори единствено на равнището на речта, а не на езика. **Езикът сам по себе си не може да е дискриминативен. Дискриминативни прояви може да се открият само в употребата на езиковите единици в речта.** В семантичните групи за „криминално поведение“ и „етнически групи“ се обсъждат проблемите за етнизацията на престъпността в медиите и за липсата на промислени редакционни политики по отношение на наименованията на етническите групи. Хиперрепрезентираните теми за възраст и външен вид се обсъждат в контекста на удължаването на младежката възраст в съвременните европейски общества и номинациите за възраст, които променят значението и конотативния си статус. **Общо заключение в анализа** на богатия емпиричен материал от медиите е за внимателно поддържан баланс между употребата на евфемизми и дисфемизми, за да се задържи аудиторията, като се удовлетворят

възможно най-голям брой предразсъдъци, стереотипи, културни нива. Така се оспорва твърдението на Ю. Баскова, че „за осъществяването на ефективно манипулативно въздействие евфемизмът не трябва да се употребява в текста едновременно с нежелателната пряка номинация (б.а.), в противен случай, той губи способността си да манипулира общественото мнение“ (Баскова 2006) (вж. Автореферат, с. 23). Напротив, изследването твърди, че едновременното използване на евфемизми и дисфемизми в медийния текст по отношение на едни и същи референти разколебава интерпретацията и постига своята манипулативна цел - разчитането на различни оценки по отношение на коментираните обекти.

Бих искала да обърна специално внимание на раздела за **политическите евфемизми**, който дава и термина в сполучливото заглавие на дисертационния труд „двойствен език“. **Двойствената природа на политическия дискурс**, отразена в медиите, е успешно доказана чрез прецизен анализ на публикации във в. „Капитал“ в рамките на няколко месеца от 2014 г., отразяващи украинската криза. Допълнителна стойност на анализа придават използваните процедури, изследващи преходите между паралелните семантични скали на Р. Стернбърг, Р. Туранго и Дж. Нигро (1993), организирани според метода на семантичния диференциал на Ч. Осгуд (1972), както и припокриването на фреймовете/сценариите (предварителните очаквания за най-честотно повторение на обекти и събития) на хората (П. Чилтън 1987). Затова, според мен, **един от най-съществените приноси** на изследването е **предложеният подобрен модел, отразяващ участието на медиите в отразяването на политически конфликти**. Благодарение на него се осъзнава, че „понякога медиите ретранслират номинации, които изглеждат неутрални, но отразяват оценка или тълкуване на конфликтната ситуация“ (Автореферат, с.34). Анализът на проявленията на политическия език в медиите (професиолект, бюрократичния и високопарния език) показва нуждата от редакционни политики по отношението на отразяването на политическото говорене в

медиите. Бих искала да подчертая и специално въведения от А. Ефтимова термин „брюкселски новогвор“ (оповестен в нейна статия в сп. „Литернет“ още през 2014 г.), който стана популярен и се възприе от редица изследователи на политическата реч.

Специално отбелязвам и **трите експертни интервюта**, дискутиращи въпросите на езика на политическата коректност и на езика на омразата в **славянски и балкански контекст**, които не са приложение, а част от дисертационния труд заради непрекъснатия диалог на идеите на авторката с тези на експертите.

V. Основни научни и приложни приноси в дисертационния труд

В заключението на дисертационния труд са резюмирани основните изводи, а в приносите доц. Ефтимова точно е отбелязала научната и приложната стойност на изследването. Авторката заявява и формулира в своя автореферат **12 научно-теоретични и научно-приложни приноса** на своя дисертационен труд. Като приемам по същество така представените научни приноси, бих акцентирала по-специално на следното:

- 1.** За първи път се лансира тезата, че евфемизмите и дисфемизмите са **едно и също езиково явление**, основано върху вторичната номинация, а политическата коректност и езикът на омразата са част от процесите на евфемизация и дисфемизация в речевата практика и в частност в медиите.
- 2.** За пръв път езикът на политическата коректност и езикът на омразата се разглеждат от **специфично лингвистична** гледна точка като речеви категории, като част от езиковата политика и планиране.
- 3.** Особено бих искала да открия един съществен извод, който за първи път се прави в настоящата дисертация, е за

едновременното присъствие на евфемизми и дисфемизми в медийните текстове, благодарение на които се постига двуплановостта в отношението към коментирания обект и разколебаната интерпретация на реципиента, въз основа на която „избуяват” негативните и иронични оценки.

4. В чисто прагматичен план за всеки бъдещ изследовател на медиите и в частност на техните текстове, съществен приносен момент е предложението прецизен модел, отразяващ участието на медиите в отразяването на политически конфликти. Лично за мен като изследовател предимно на съдържателния и социалноантропологичен пласт в медиатекста, изграденият от доц. Ефтимова модел придобива изключителна актуалност в контекста на глобалните тетористични заплахи и специфичните хибридни войни, чиито свидетели сме в момента.

VI. Бележки и препоръки

Както вече неведнъж отбелязах дисертационният труд на доц. Ефтимова впечатлява и респектира. Нямам бележки по същината на текста, имам препоръки, адресирани по-скоро към подготвянето на текста за публикуването му в книга, които съвсем не намаляват достойнствата на труда. Предлагам в „Капитал” да се разглежда като специфично корпоративно издание, налагащо един стеснен жанрово-тематичен профил, което от своя страна води и до една специфична употреба на политическия дискурс с всички произтичащи от това характеристики на доминиращата лексика и стилистика. Бих предложила също да се акцентира върху критериите при типологията на съвременната българска преса.

VII. Оценка на автореферата

Приемам представения автореферат, който е с обем **55 страници** и е изготвен по приетия научен стандарт. Структурата му следва хронологично съдържанието на дисертацията. Авторефератът отразява вярно и пълно съдържанието на оригиналния труд и дава точна и обективна представа за целта, задачите, етапите, резултатите на проведеното изследване, както и прецизно формулира приносите на дисертационния труд.

VIII. Публикации по темата

Доц. Андреана Ефтимова представя респектирац списък с **41 научни публикации**, пряко свързани с темата на дисертационния труд. Те са представени както следва:

- 1 монография, одобрена и приета за печат в издателство „Просвета” и спечелила субсидия в конкурса „Помощ за книгата“ на Министерството на културата (август 2016 г.) – „Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата”.
- 8 публикации в страната
- 9 публикации в международни издания и на чужди езици
- 6 доклада на национални научни форуми
- 15 доклада на международни научни форуми
- 2 проекта по НИС, в рамките на които са проведени изследванията по темата

Към тези научни публикации има и 5 научно-популярни текста, които популяризират резултатите от изследването в медиите.

Заклучение

Като имам предвид всичко изложено до тук, убедено предлагам на уважаемите членове на научното жури **на доц. д-р Андреана Борисова Ефтимова да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“ по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (журналистика.**

София, 25 август 2016 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

/проф. д-р Тотка Монова/